

SÖZCÜKLER ARASINDAKİ ANLAM İLİŞKİLERİ

1. EŞ ANLAMLI SÖZCÜKLER

Yazılış ve okunuş bakımından farklı fakat anlamca aynı olan kelimelerdir. Bu tür kelimeler birbirlerinin yerini tutabilir. Anlamdaş kelimelerin birisi genelde yabancı kökenlidir.

- kıymet-değer, cevap-yanıt, sene-yıl, medeniyet-uygarlık, imkân-olanak, acele-ivedi, zelzele-deprem, yoksul-fakir, misafir-konuk, sınav-imtihan, yöntem-metot, mesele-sorun, fiil-eylem, kelime-sözcük, vasıta-araç...

Fakat bazı durumlarda anlamdaş kelimeler birbirinin yerini tutamaz: "kara bahtlı" kelime grubunda "kara" kelimesinin yerine "siyah" kelimesini kullanamazsınız. Çünkü iki kelimenin (kökeni ne olursa olsun) anlamdaş veya yakın anlamlı olabilmesi için aynı anlam özelliğini taşımaları gerekir.

Türkçe kelimeler arasında da eş anlamlılık olabilir:

- deprem-yer sarsıntısı-zelzele,

2. YAKIN ANLAMLI SÖZCÜKLER

Yazılışı ve okunuşu farklı olan, anlamdaş gibi görüldüğü hâlde birbirinin yerini tamamen tutamayan, yani aralarında anlam ayrıntısı bulunan kelimelerdir. Bunlar çoğunlukla Türkçe kelimelerdir.

- göndermek-yollamak,
- bezmek-bıkmak-usanmak,
- dilemek-istemek,
- çevirmek-döndürmek,
- söylemek-demek-konuşmak,
- eş-dost, hısım-akraba,
- bakmak-seyretmek,

- Kardeşim sana küsmüş.
- Kardeşim sana kırılmış.
- Kardeşim sana gücenmiş.
- Kardeşim sana darılmış.

Birinci cümlede bir "kesinlik ve aşırılık" anlamı, ikinci cümlede bir "esneklik, hatta hoşgörü" anlamı, üçüncü cümlede "üzülmek" anlamı, dördüncü cümlede "gücenip görüşmez olmak" anlamı vardır.

- Ben her sorunla başta çıkarım. (baş etmek)
- Bu kadar yürekten çağırma beni. (candan)
- Davranışları hiçbir zaman içtenlikli değildi. (yürekten, candan)
- Yaptığı işi önemsemiyordu. (özen göstermiyordu.)

3. ZIT (KARŞIT) ANLAMLI SÖZCÜKLER

Anlamca birbirinin karşıtı olan kelimelerdir.

- Siyah-beyaz, uzun-kısa, aşağı-yukarı, ileri-geri, var-yok, gelmek-gitmek,

Tüm kelimelerin zıt anlamlısı yoktur. Eylemlerde de durum aynıdır. Bir eylemin olumsuzluğu o eylemin karşıtı satılmaz.

- "sevinmek" karşıtı sevinmemek değil "üzülmek"tir.

Kelimeler arasındaki karşıtlık cümledeki kullanıma göre değişir.

"doğru" kelimesinin zıt anlamlısı bir cümlede "eğri" olurken, diğerinde "yanlış" olabilir.

İki kelimenin (kökeni ne olursa olsun) anlamdaş, yakın anlamlı veya zıt anlamlı olabilmesi için aynı anlam özelliğini taşımaları gerekir. Meselâ, siyah ile beyaz, ancak ikisi de gerçek (temel) anlamda oldukları zaman zıt anlamlı olurlar. Hafif olmayan anlamındaki "ağır" kelimesinin ağır olmayan anlamındaki "hafif"le zıt anlamlı olabilmesi için ikisinin de gerçek (temel) anlamda kullanılması gerekir.

4. EŞ SESLİ (SESTEŞ) SÖZCÜKLER

Yazılışı ve okunuşu aynı olduğu hâlde anlamları farklı olan kelimelerdir. Bunlar yalın hâlde olabildikleri gibi ek almış hâlde de olabilirler. Şiirde cinas olarak kullanılır ve cinaslı kafiye yapılıdır.

- Gül: 1. çiçek, 2. gülmekten emir
- Kır: 1. kırsal alan, 2. kırmaktan emir, 3. beyaz
- Yazma: 1. baş örtüsü, 2. yazmaktan olumsuz emir, 3. yazma işi

Ek almış kelimelerle, ek almış ve almamış kelimeler arasında da eş seslilik söz konusudur. Bu ekler görevce farklı ekler de olabilir:

Siyah anlamındaki "kara" ile "kar-a" (-a: yönelme hâl eki) gibi

- "Oyuncakları olmuş çocukların kurşunlar"
- "Zalimler her saat taze fidanları kurşunlar"
- Neden kondun a bülbül kapımdaki asmaya
- Ben yarım den vazeçmem götürseler asmaya

"hala" ve "hâlâ", "kar" ve "kâr", "adet" ve "âdet" kelimeleri eş sesli değildir. Okunuşları ve anlamları farklıdır.

5. GENEL ve ÖZEL ANLAM

Genel anlamlı kelimeler birden fazla kelimeyi bünyesinde bulunduran, birden çok türü kapsayan kelimelerdir. Özel anlamlı kelimeler ise daha dar bir anlamı, kesin ve net olarak anlatır. Anlam özelleştikçe kesinlik de artar.

Varlık-canlı-insan-Ahmet

Metin-paragraf-cümle-kelime-hece-harf

6. SOMUT – SOYUT ANLAM

Beş duyu organında biriyle algılanabilen, maddesi olan kavram ve varlıkları karşılayan kelimelere somut kelimeler denir; bu kelimelerin gösterdiği anlam özelliklerine de **somut anlam** denir.

- Ağaç, taş, ev, mavi, soğuk, su, masa, yol, yürümek, koşmak...

Soyut anlamlı kelimeler mecazlı kullanılarak somuta aktarılabilir.

- "Yazınızda kuru bir anlatım görüyorum."
- "Adam yıldızlara basa basa yürüyordu."

Beş duyu organından biriyle algılanamayan, maddesi olmayan, varlıkları inançla ve his ile bilinen kavram ve varlıkları karşılayan kelimelere soyut kelimeler denir; bu kelimelerin gösterdiği anlam özelliklerine de **soyut anlam** denir.

Hayal, rüya, düşünce, menfaat, sevgi, korku, güzellik...

7. NİCEL – NİTEL ANLAM

Sayılabilen, ölçülebilen değeri bildiren anlama “Nicel Anlam” adı verilir.

Örnek: Eve gelince bir tabak yemek yedi. (Miktarı bellidir)
Yüksek dağlar karlıydı. (Ölçülebilir)

Ölçülemeyen değeri bildiren anlama “ Nitel anlam” adı verilir.

Örnek: Bu çok lezzetli bir yemek. (Göreceli özellik)
Güzel bir film idi. (Kişiyeye göre değişir)

Not: Sözcük, kullanımına göre nitelik ve nicelik anlamı bildirebilir.

Örnek: Merkeze yakın bir semti. (Nicel anlam)
Yakın arkadaşlarımdan biriydi. (Nitel anlam)

Hafif sözcüğünü nitel ve nicel anlamlarda kullanalım.

Bu paket daha hafif, sen bunu taşı. (Nicel anlam)
Dün gece hafif bir rahatsızlık geçirmiş. (Nitel anlam)